

III. CIVILINĖ TEISĖ

NUSIKALSTANT PADARYTOS MORALINĖS (NETURTINĖS) ŽALOS APSKAIČIAVIMO METODIKOS PROBLEMAS

Antanas Rudzinskas

Civilinės ir komercinės teisės katedra, Lietuvos teisės akademija,
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 45 89

Spaudai pateikta 1998 m. sausio 20 d.

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjama nusikalstant padarytos moralinės (neturtinės) žalos apskaičiavimo metodika.

Nukentėjusio nuo nusikalstamų veiksmų asmens interesai neapsiriboja vien tuo, kad nusikaltėliui būtų skirta pelnyta kriminalinė baismė. Jam svarbu (o neretai net svarbiau) jo pažeisto intereso restitucija civiliniu teisiniu požiūriu – turtinės ir moralinės žalos tinkamas apskaičiavimas ir atlyginimas.

Straipsnyje atkreipiamas dėmesys, jog šiuo metu galiojančiuose įstatymuose nėra numatytas tinkamas moralinės žalos apskaičiavimas. Moralinės žalos atlyginimo dydį nustato teisėjas, atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes.

Baudžiamoji atsakomybė, kaip žinia, griežčiausia iš visų teisinių atsakomybės rūšių. Už pavojingiausias visuomenei veikas (nusikaltimus) yra numatyta valstybės prievarta – kriminalinės baismės. Tačiau nusikaltėlio nuteisimas tik iš dalies kompensuoja nukentėjusiųjų ir/ar jų artimųjų patirtus fizinius skausmus, dvasinius ir psichologinius išgyvenimus.

Fiziniai skausmai pasireiškia, kai dėl neteisėtą kaltininko veiksmų (mušimo, kankinimo, naudojant įvairius ginklus) atsiranda tam tikrų fiziologinių pokyčių (tai gali būti sužalojimai, smegenų sukrėtimas, galvos svaigimas, pykinimas ir pan.), sukeliančių tam tikrą fizinį diskomfortą. Taip pat prie fizinių skausmų reikėtų priskirti ir pooperacinius skausmus.

Dvasinis sukrėtimas pasireiškia įvairiais psichologiniais išgyvenimais – baime, pasipiktinimu, skriauda, liūdesiu, gėda, vieatve, bejėgiškumu. Iš šių išgyvenimų plėtojasi depresija, dvasinis sukrėtimas, noro gyventi praradimas ir t.t.

Būtent šios išvardytos neigiamos psichinės asmens reakcijos (moralinė žala) atsiranda nusikaltėliui pažeidus turtines ir asmenines neturtines teises ar kitas nematerialines vertybes. Jos turėtų būti kompensuojamos.

Tai numatyta ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos, priimtos 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos piliečių referendumu, 30 str. 2 dalyje [1]. Pagal minėtą straipsnį neturtinės žalos atlyginimas yra galimas tik tuomet, jei tokį atlyginimą numato įstatymas. Tačiau nusikalstant padaryta moralinė žala iki 1994 m. iš viso nebuvo atlyginama. 1994 m. gegužės 17 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė įstatymą Nr. 1-459 [2] dėl moralinės žalos atlyginimo neteisėtai nuteisus (LR CK 486 str. 2 d.). Tačiau tai buvo deklaratyvi teisės norma, nenumatanti nei moralinės žalos apskaičiavimo dydžio, nei atlyginimo tvarkos. Teismai, tenkindami tokio pobūdžio ieškinius ir priteisdami atlyginti moralinę žalą, taikydavo Lietuvos

Respublikos civilinio kodekso 7¹ str. analogiją [3], vadovaudamiesi LR CK 11 str., nes įstatymo, reglamentuojančio šios žalos atlyginimo tvarką, nebuvo. Esant tokiai padėčiai, įstatymo leidėjas vėl buvo priverstas priimti naują įstatymą. 1997 m. lapkričio 4 d. priimtas Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymas [4]. Tik priėmus šį įstatymą, buvo numatyta atlyginti moralinę žalą. Jos dydis nustatomas atsižvelgus į kaltinimo sunkumą, paskirtos bausmės ar nuobaudos dydį, neteisėto kaltinimo, neteisėto laikino sulaikymo, neteisėto sulaikymo, neteisėto suėmimo, neteisėtai paskirto administracinio arešto laiką, informacijos apie administracinio arešto paskyrimą, laikiną sulaikymą, suėmimą, neteisimą, paskleidimą visuomenėje ir kitas aplinkybes, tačiau jis negali būti didesnis kaip 10 000 litų.

Mūsų nuomone, šitame įstatyme yra keli trūkumai. Pirma, nustatoma konkreiti, nekin-tama suma, o, turint galvoje mūsų ekonominę padėtį, kainų augimą, po tam tikro laiko reikė-tų tą sumą indeksuoti, t.y. keisti straipsnio redakciją. Antra, nėra numatytos moralinės žalos apskaičiavimo metodikos. Teisėjas nustato moralinės žalos atlyginimo dydį asmeniškai, va-dovaudamasis numatytais kriterijais. Tai, mūsų nuomone, yra subjektyvu ir nepadeda nusi-stovėti vienodai moralinės žalos dydžio nustatymo praktikai. Mes siūlytume spręsti šias problemas nustatant moralinės žalos apskaičiavimo metodiką. Ją pateiksime vėliau. Tai būtų bandymas, atsižvelgiant į užsienio patirtį, pritaikyti tai ir Lietuvoje [5].

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso projekto 665 str. [6] yra numatyta, jog "moralinė žala yra visais atvejais atlyginama, kai ji padaroma nusikaltimu, taip pat kai žala padaryta asmens sveikatai ar gyvybei bei kitais įstatymo nustatytais atvejais".

Moralinė žala atlyginama, jeigu yra keturios klasikinės atsakomybės sąlygos:

- 1) nukentėjusysis patiria moralinę žalą, išgyvena fizinius skausmus ar patiria psichinius išgyvenimus;
- 2) neteisėta asmens veika, kuria pažeidžia arba kėsina į asmeniui priklausančias asmens neturtines vertybes;
- 3) priežastinis ryšys tarp neteisėtos veikos ir moralinės žalos;
- 4) kaltininko kaltė.

Mano nuomone, pirmiausia reikėtų atlyginti kaltininko padarytą moralinę žalą už nusi-kaltimus, kurie daugiausia sukelia moralinių kančių nukentėjusiesiems ar jų artimiesiems (nusikaltimai asmens gyvybei, sveikatai, laisvei ir orumui), ir už turtinius nusikaltimus, nes jų, palyginti su kitais nusikaltimais (kaip rodo statistika) [7], yra daugiausia.

Moralinės žalos apskaičiavimui palengvinti siūlyčiau formulę, susidedančią, mano nuomone, iš svarbiausių elementų sandaugos, leidžiančios nešališkai, atsižvelgiant į pa-grindinius moralinės žalos įvertinimo kriterijus, apskaičiuoti padarytos žalos dydį. Taip būtų galima suvienodinti moralinės žalos dydžio įvertinimo metodiką. Ji dabar priklauso nuo fak-tinių bylos aplinkybių ir teisėjo įsitikinimo.

Formulė būtų tokia:

$$S_d \times K_n \times B_d = M_s;$$

M_s – atlyginamos moralinės žalos suma litais;

$S_d = K_k \times 100$ VDU;

S_d – moralinės skriaudos dydis litais. Jos apskaičiavimas pateikiamas priede.

100 VDU – 100 vidutinių darbo užmokesčių. VDU apskaičiuoja ir skelbia Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Tai kintamas dydis, priklausantis nuo kintančios socialinės-ekonominės padėties. Būtent tai moralinės žalos apskaičiavimo metodiką daro lanksčią;

K_k – nusikaltimą padariusio asmens (kaltininko) kaltės laipsnis, priklausantis nuo kaltės rūšies ir nusikaltimo pavojingumo. Tai nekintamas dydis;

K_n – nukentėjusiojo kaltė. Ji apskaičiuojama:

$$0 \leq K_n \leq 1.$$

Šis elementas skirtas, esant viktimologiniams nukentėjusiojo veiksams, kompensuojamai moralinei žalai sumažinti. Kai nėra nukentėjusiojo kaltės, laikoma, jog koeficientas lygus 1. Taip moralinės žalos atlyginimo dydis nekinta. Atsižvelgiant į nukentėjusiojo neteisėtø veiksømø pobūdį, šis koeficientas (K_n) teisėjo nuožiūra yra mažinamas, ir savo ruožtu mažėja moralinės žalos atlyginimo dydis.

B_d – bausmės dydis;

$$B_d = \frac{\text{skirta teisėjo bausmė}}{20 \text{ (maksimalus galimas laisvės atėmimas pagal atitinkamą LR BK str.)};}$$

$$B_d = \frac{\text{pataisos darbø be laisvės atėmimo trukmė (mėn., metai)}}{10}.$$

Pataisos darbai be laisvės atėmimo skiriami nuo 2 mėn. (šioje formulėje mėn. dalijami iš 10, t.y. 0,2) iki 2 metų (metai taip pat dalijami iš 10, t.y. 0,2 m.):

$$B_d = \frac{\text{baudos dydis}}{0,0001}.$$

Bauda kaip pagrindinė bausmė šiuo metu gali būti skiriama nuo 100 iki 1000 minimaliø gyvenimo lygiø dydžio. Šioje formulėje baudos dydis, pvz., min. 12 000 Lt dalijama iš 0,0001 ir gaunamas reikiamas koeficientas.

Bausmės dydžio elementas moralinės žalos apskaičiavimo formulėje paimtas neatsitiktinai. Skiriant bausmę, atsižvelgiama ne tik į padaryto nusikaltimo pobūdį, jo pavojingumo laipsnį, kaltininko asmenybę, bet ir į bylos aplinkybes, lengvinančias arba sunkinančias atsakomybę (LR BK 39 str.), o tai labai svarbu nustatant moralinės žalos dydį.

Kaltininko ir nukentėjusiojo kaltės elementas minėtoje formulėje taip pat yra svarbus, nes, atsižvelgiant į minėtø asmenø veiksmus, kiek jie prisidėjo prie moralinės žalos atsiradimo, priklausys kompensuojamos moralinės žalos suma.

Moralinę žalą, padarytą nusikalstant, reikėtų atlyginti, jei to pageidauja nukentėjusysis, o jei jo nėra, tai jo šeimos nariams pateikus ieškinį teismui.

Taip pat siūlytume teismui, atsižvelgus į fizinių ir dvasinių išgyvenimø pobūdį, kaltininko ir nukentėjusiojo kaltę, faktines bylos aplinkybes, kuriomis įvyko pažeidimas, individualias kaltininko ir nukentėjusiojo savybes, kaltininko turtinę padėtį, sumažinti moralinės žalos atlyginimą 1/3.

Pavyzdžiai.

104 str. Tyčinis nužudymas.

Baudžiama laisvės atėmimu nuo 5 iki 12 metų.

Teisėjas skiria 10 metų laisvės atėmimo bausmę.

$$M_s = S_d \times K_n \times B_d;$$

$$S_d = K_k \times 100 \text{ VDU};$$

K_k – koeficientas, ieškomas pagal atitinkamą LR BK str. ir kaltės rūšį lentelėje (žr. Priedą).

$$S_d = 0,9 \times 100 \times 985 = 88,650 \text{ tūkst. Lt.};$$

$K_n = 1$ (nėra nukentėjusiojo kaltės);

$$B_d = \frac{10 \text{ m.}}{20 \text{ m. (max)}} = \frac{1}{2} = 0,5;$$

$$M_s = 88,650 \times 1 \times 0,5 = 44,325 \text{ tūkst. Lt.}$$

279 str. Turto sunaikinimas ar sužalojimas dėl neatsargumo.
Baudžiama laisvės atėmimu iki 3 metų su bauda ar be baudos arba pataisos darbais iki 2 metų, arba bauda.
Teisėjas skiria 2 metus pataisos darbų.

$$M_s = S_d \times K_n \times B_d;$$

$$S_d = K_k \times 100 \text{ VDU};$$

$K_k = 0,19$ (nusikalstamas pasitikėjimas; žr. Priedą);

$S_d = 0,19 \times 100 \times 985 = 18,715$ tūkst. Lt.;

$K_n = 1$ (nėra kaltės);

$$B_d = \frac{2}{10} = \frac{1}{5} = 0,2;$$

$$M_s = 18,715 \times 1 \times 0,2 = 3,743 \text{ tūkst. Lt.}$$

Išvados

1. Nukentėjusiems nuo nusikalstamų veiksmų asmenims padaroma ne tik turtinė, bet ir neturtinė (moralinė) žala.
2. Moralinė žala – dvasiniai ir psichologiniai išgyvenimai.
3. Moralinės (neturtinės) žalos atlyginimas yra konstitucinė nuostata.
4. Moralinės žalos atlyginimas papildo baudžiamąją atsakomybę ir atlieka kompensacinę funkciją. Taip nukentėjusiems asmenims atsiranda papildomos materialinės garantijos.
5. Galiojančiuose norminiuose teisės aktuose nėra numatytos moralinės žalos apskaičiavimo metodikos.
6. Moralinės žalos dydžiui apskaičiuoti būtina metodika, kuri leistų objektyviai, pagal vienus kriterijus apskaičiuoti padarytą moralinę žalą. Taip būtų vienodinama nusikaltėlio padarytos moralinės žalos apskaičiavimo praktika.

Priedas. Koeficiento (S_d) apskaičiavimas

Kaltės rūšis	Nusikaltimai asmens gyvybei, sveikatai, laisvei ir orumui												
	Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsniai												
	104	105	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Tiesioginė tyčia	0,9	1	1	1	1	1	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1	1
Netiesioginė tyčia	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9
Nusikalstamas pasitikėjimas													
Nusikalstamas nerūpestingumas													
100 VDU	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500
S_d tiesioginės tyčios	88,650	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	88,650	88,650	88,650	88,650	88,650	98,500	98,500
S_d netiesioginės tyčios	78,800	88,650	88,650	88,650	88,650	88,650	78,800	78,800	78,800	78,800	78,800	88,650	88,650
S_d nusikalstamo pasitikėjimo													
S_d nusikalstamo nerūpestingumo													

Kaltės rūšis	Nusikaltimai asmens gyvybei, sveikatai, laisvei ir orumui												
	Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsniai												
	13	106	107	109	110	111	112	113	115	116	117	118	119
Tiesioginė tyčia	1	0,9	0,9		0,6	0,6	0,5	0,45		0,35	0,3	0,6	0,5
Netiesioginė tyčia	0,9	0,8	0,8		0,5	0,55	0,45	0,4		0,3	0,25		
Nusikalstamas pasitikėjimas				0,8					0,4				
Nusikalstamas nerūpestingumas				0,7					0,35				
100 VDU	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500
S_d tiesioginės tyčios	98,500	88,650	88,650		59,100	59,100	49,250	44,325		34,475	29,550	59,100	79,250
S_d netiesioginės tyčios	88,650	78,800	78,800		54,175	54,175	44,325	39,400		29,550	24,625		
S_d nusikalstamo pasitikėjimo				78,800					39,400				
S_d nusikalstamo nerūpestingumo				98,500					34,475				

KK koeficientas (kaltininko kaltė)	Nusikaltimai asmens gyvybei, sveikatai, laisvei ir orumui			Turtiniai nusikaltimai									
	LR BK str.			Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsniai									
	120	121	122	271	272	273	274	275	277	278	279		
Tiesioginė tyčia	0,5	0,5	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3	0,25	0,19	0,2			
Netiesioginė tyčia													
Nusikalstamas pasitikėjimas											0,19		
Nusikalstamas nerūpestingumas											0,18		
100 VDU	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500	98,500
S_d tiesioginės tyčios	49,250	49,250	59,100	49,250	39,400	29,550	29,500	24,625	18,715	19,700			
S_d netiesioginės tyčios													
S_d nusikalstamo pasitikėjimo												18,715	
S_d nusikalstamo nerūpestingumo												17,730	

Pastaba. Skriaudos dydžio suma (S_d) apskaičiuota pagal 1997 m. gruodžio mėn. vidutinį darbo užmokestį, kuris buvo 985 Lt (Statistikos departamento prie LR Vyriausybės 1997 01 22 informacija).

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. – V., 1994.
2. Valstybės žinios. 1994. Nr. 44.
3. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 1997 07 18 metodinis raštas Nr. 13/04–09 “Dėl prokuratūrø darbo teikiant civilinius ieškinius”.
4. Valstybės žinios. 1997. Nr. 104.
5. Эрделевский А. М. Моральный вред и компенсация за страдания. – Москва., Бек, 1997.
6. Valstybės žinios. 1996. Nr. 108.
7. Nusikaltimai nuosavybei 1995 m. sudarė 80,7 proc. visø užregistruotø nusikaltimø, o 1996 m. – 79,9 proc. Statistikos departamento prie LR Vyriausybės rinkinys “Nusikalstamumas ir teisës saugos institucijø veikla”. – V., 1997.
8. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – V., 1994.
9. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – V., 1997.
10. Mikėlnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. – V., 1995.
11. Vasiliauskas J. Reabilitacija – ne tik pripažinimas nekaltu // Teisės etiudai – 2. – V., 1989.
12. Бяляцкий С. А. Возмещение морального (неимущественного) вреда. – Москва, 1996.

Problems of Assessment Methods of Moral Damage of a Crime

A. Rudzinskas

Civil and Commercial Law Department, Law Academy of Lithuania

SUMMARY

The interests of a crime victim are not only limited with a deserved criminal punishment being inflicted to a criminal. The restitution of his violated interest from the civil legal point of view, proper assessment and compensation of property and moral damage, is very important to him. Meanwhile, according to the acting laws, compensation of moral damage is not provided. The amount of moral damage is not provided. The amount of moral taking into consideration exact circumstances of the case is defined by a judge.

In this article methods of moral (non–property) damage assessment are given.

